

Грибова Д. В., кандидат економічних наук, доцент, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного, м. Мелітополь, Україна

ORCID ID: 0000-0002-3270-2504

e-mail: gribovadiana@ukr.net

Сучасні особливості функціонування сфери туризму в Україні

Анотація. У статті досліджено сучасний стан та особливості функціонування сфери туризму в Україні. Доведено, що для регіонів України, які характеризуються монопрофільністю структури економіки, актуальною задачею є пошук внутрішніх джерел розвитку. Зазначається, що індустрія внутрішнього туризму та гостинності це та галузь, якій притаманні характеристики макроекономічного мультиплікатора. Вказується на значний вплив сфери туризму на формування дохідної частини державного бюджету розвинених країн світу. Сформульовано основні стримуючі фактори для розвитку внутрішнього туризму в Україні. До них, зокрема, віднесено: незбалансованість українського туристичного ринку; недостатній розвиток української туристичної інфраструктури; висока вартість відпочинку у власній країні; втрата у 2014 році значного обсягу природних, культурних та інших ресурсів розвитку туристичної галузі. Зазначається, що в Україні внутрішній туризм не активно набуває популярності. Доведено, що невміння впроваджувати інновації в туризмі, консервативність туристичного бізнесу стримують розвиток галузі, який вимагає формування відповідних послуг, що мають певну якість та конкурентоспроможність. Зазначається, що в цілому економіка України має достатню інноваційність, яка досить повільно реалізується в індустрії туризму та гостинності. Наголошується, що туроператори не розширюють асортимент туристичних продуктів, не пропонують бюджетні тури з трансфертом, наприклад чартерних залізничних перевезень, що сформувало би доступний відпочинок в країні для широкої аудиторії населення.

Ключові слова: інноваційна діяльність; туристичний продукт; туристична інфраструктура; зовнішній туризм; внутрішній туризм.

Hrybova Diana, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University, Melitopol, Ukraine

Modern Features of Tourism Functioning in Ukraine

Annotation. Introduction. The article investigates the current state and features of tourism in Ukraine. The influence of internal and external factors on the development of tourist activity is analyzed. The world experience of tourism development in the leading countries of the world, in particular in the USA, China and Japan is covered.

Purpose. The aim of the article is to study the current state and specifics of the development of tourism in Ukraine, taking into account global economic trends. Of particular importance is the analysis of the dynamics of indicators that reflect the supply-side aspect of the market situation

Results. The main factors that hinder the effective functioning of the tourism business in Ukraine are considered. These include: the imbalance of the Ukrainian tourism market; insufficient development of the Ukrainian tourism infrastructure; high cost of vacation in your own country; the loss in 2014 of a significant amount of natural, cultural and other resources for the development of the tourism industry. It is noted that in Ukraine domestic tourism is not gaining popularity. The reason for this is not only low demand in the presence of high price levels, but also poor diversification of the product offered. The results of the analysis of the dynamics of the indicators of activity of the subjects of tourist business prove that the problems with the organization of innovative tourist activity take place both in the system of tour rating and in the hotel business. It is noted that the ratio of tourists in the middle of the country and those sent abroad shows clear disparities. The dynamics of the ratio of types of tourism shows that the level of innovation in the tourism business remains quite low, although growing moderately. In particular, it is indicated that the number of tourists served by the subjects of tourist activity of Ukraine increased: domestic tourists by 41.5%, foreign - by 4.5 times. It is proved that the inability to innovate in tourism, the conservativeness of the tourist business hinders the development of the industry, which requires the formation of appropriate services with certain quality and competitiveness. It is noted that the Ukrainian economy as a whole has a rather high innovative potential, which is slowly being realized in the tourism and hospitality industry. The article points to the presence of organizational problems, both in the field of tourism business organization and in the hotel and restaurant business.

Conclusions. It is noted that in the tourist market of Ukraine is dominated by large companies that orient the client to travel abroad. It is emphasized that tour operators do not expand the range of tourist products, do not offer budget tours with transfers, such as charter rail transportation, which would form an affordable holiday in the country for a large audience. The necessity of forming a system of diversified tourist services as a guarantee for the effective functioning of the industry is pointed out.

Keywords: innovative activity; tourist product; tourist infrastructure; outdoor tourism; domestic tourism.

JEL Classification: C10; C18; C19.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку національної економіки характеризується суттєвими трансформаціями в структурі сфери послуг, зокрема активізацією галузевих напрямків, пов'язаних із задоволенням суспільних потреб (культура, охорона здоров'я тощо). У цьому аспекті набуває особливої значущості дослідження питань, пов'язаних із забезпеченням ефективного функціонування туристичного бізнесу. Слід зазначити, що сфера туризму, особливо в сільській місцевості, містить в собі значний нереалізований потенціал щодо соціально-економічного розвитку регіону, створення нових робочих місць тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що дослідження теоретичних, методичних та практичних засад сучасного функціонування вітчизняної туристичної галузі знайшло своє відбиття в працях вітчизняних та закордонних науковців.

Зокрема С. Кальченко [10] досліджував туристичну діяльність як фактор сприяння процесу соціально-економічного розвитку на рівні регіону. При цьому підкреслювалося особливе значення сільського зеленого туризму як форми самореалізації малоземельних членів місцевих громад. У працях І. Куліш [11] вивчалася специфіка екологічного туризму як різновиду рекреаційної діяльності, який має широкий спектр засобів впливу на стан навколишнього середовища на рівні сільських громад. У роботах М. Маліка [12] досліджувалося значення туристичної діяльності як способу зниження соціальної напруги в системі сільських територій, напрям самореалізації місцевого населення. У працях Н. Пугач [13] розглядалися напрями підвищення рівня ефективності суб'єктів туристичного бізнесу шляхом удосконалення системи інформаційного забезпечення. С.Т.К. Ганділова [14] розглядала специфіку впливу туристичної галузі на характер розвитку економіки Азербайджану, досліджуючи при цьому сукупність відповідних позитивних та негативних факторів. Разом з цим, на нашу думку, потребують детальнішого вивчення сучасні особливості розвитку національного туризму з урахуванням глобальних тенденцій функціонування даної галузі.

Формулювання цілей дослідження. Метою дослідження є висвітлення сучасного стану та специфіки розвитку сфери туризму на Україні, враховуючи загальносвітові економічні тренди. Надзвичайно важливим є оцінка ступеня інноваційності організації туристичної діяльності на Україні. У цьому аспекті особливе значення має аналіз динаміки показників, які відбивають пропозиційний аспект ринкової кон'юнктури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для регіонів України, що характеризуються монопрофільністю структури економіки, актуальною задачею є пошук внутрішніх джерел розвитку. При цьому особливого значення набуває розвиток галузей, що мають мультиплікативний ефект – позитивно

впливають на суміжні галузі національного господарства, створюючи нові робочі місця, збільшуючи мобільність населення, формуючи дохідну складову бюджету, забезпечуючи економічне зростання територій. Саме індустрія внутрішнього туризму та гостинності це та галузь, якій притаманні характеристики макроекономічного мультиплікатора. В економіці таких країн як США, Китай, Японія внутрішній і в'їзний туризм забезпечує біля 80% від усіх грошових надходжень галузі, у той час як в Україні – лише 47% [2, 3]. Попри значні ресурсні можливості, в Україні даний вид туризму не набув належного рівня розвитку під дією наступних факторів:

1) незбалансованість українського туристичного ринку, в якому виїзний туристичний потік перевищує в'їзний;

2) недостатній розвиток української туристичної інфраструктури, що зумовлює необхідність як реконструкції готелів побудованих за радянських часів, так і будівництва нових;

3) дорогий відпочинок у власній країні, що є наслідком як високих цін на проживання в готелях та колективних засобах розміщення, так і цін на транспортні послуги, які перевищують рівень інфляції в країні;

4) втрата у 2014 році надзвичайно багатого природними краєвидами, історичними пам'ятками багатьох народів та епох, визнаного центру пляжного та лікувально-оздоровчого туристичного регіону України – АР Крим, що зумовило зниження внутрішнього туризму країни.

За звітом Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) за 2018 рік, українці у подорожах за кордоном витратили суму, що дорівнює майже 8% ВВП України. Власна туристична індустрія складає менш як 2% ВВП [2]. Інакше кажучи, в Україні сформована суперечність між високим соціально-економічним значенням сфери в'їзного і внутрішнього туризму та недостатнім рівнем її розвитку в регіонах України, що й обумовлює необхідність дослідження сучасного стану та формування обґрунтованих напрямків ефективного розвитку даних видів туризму в Україні.

Індустрія туризму та гостинності здатна стати одним з важелів української економіки шляхом діяльності відповідних організацій, посилення супутньої підприємницької активності у сферах торгівлі, транспорту, інформаційно-комунікаційних технологій, інфраструктурної підтримки ділової активності в країні, а також покращення позиціонування України та її окремих міст і регіонів у світовому інформаційному просторі. Україна має великий різновид туристичних ресурсів, що дозволяє їй розвивати внутрішній продукт у найрізноманітніших напрямках. Дестабілізація ситуації в Україні уповільнила та пригальмувала розвиток туристичної галузі. У результаті анексії АР Крим, ВВП України знизився на 3%. Лише у 2013 році в Криму було зафіксовано прибуття 6 млн туристів, з яких 3,5 млн були українці, 2,5 млн – іноземці [6].

На сьогодні Україна стає менш популярною за кордоном. У 2018 році в країну в'їхало 27,8 млн іноземців, з яких лише 14,2 млн з метою туризму, що на 9,2% більше, ніж у 2014 році, однак на 1,4% менше ніж торік. Негативна динаміка спостерігалася і в першій половині 2019 року: за даними Департаменту туризму та курортів Мінекономрозвитку в Україні побувало 5,9 млн іноземних осіб, що на 4,3% менше, ніж в аналогічний період 2018 року [8]. Динаміка в'їзного туризму нестабільна, його показники за аналізований період то зростають, то спадають. У 2015 році, в наслідок політичних подій, чисельність іноземних туристів знизилася у порівнянні з минулими роками. Останні два роки також демонструють негативну тенденцію в'їзного потоку.

Найбільше зростання показника в'їзду іноземців в Україну з туристичними цілями у 2018 році показали не прикордонні країни. Відвідування України зросло з Великобританії на 47,3%, Китаю на 38,8%, Литви – на 23,4%, Ізраїлю – на 21,7%, США – на 19,7%. З огляду на те, що прикордонні країни традиційно є лідерами за відвідуванням України та складають 82,3% всього в'їзного туристичного потоку у 2018 році, їх загальний обсяг скоротився і зумовив зменшення сукупного обсягу до 14,2 млн осіб. Так знизився розмір відвідування України громадянами прикордонних країн: Угорщини на 13,6%, Словаччини – на 14,3%, Румунії – на 6,6%, Польщі – на 4,1%, Молдови – на 2,5%, Білорусі – на 2,4% [8]. Отже, можна зробити висновок, що ризику в'їзного монотуризму в Україні немає. Структура потоку є рівномірною, не дивлячись на те, що лідерами даного виду туризму досі залишаються громадяни країн-сусідів. Позитивним є факт активного приросту в'їзного потоку з країн Азії та Америки.

В Україні внутрішній туризм не активно набуває популярності. Однак, правдиво оцінити ринок туристичних послуг внутрішнього туризму досить складно, оскільки чинна система статистичних спостережень не передбачає системного збору даних з позиції попиту. Внутрішній туристичний потік не є предметом статистичної звітності. Тому подальші наші дослідження зосередимо на комплексній інформації про обсяги внутрішнього туризму з позиції пропозиції, а саме спеціалізованих організацій туристичної індустрії України.

За даними Picodi.com у 2018 році абсолютна більшість українців, а саме 67% відпочивала в Україні [4]. Середня вартість відпочинку в середині країни становить 11000 грн (414 дол. США) на людину. При цьому лише 8% українців подорожують наодинці, 48% внутрішніх туристів віддають перевагу сімейному відпочинку. Тобто, можна уявити скільки коштує подорож з родиною по Україні. У зв'язку з цим 86% українців самостійно займаються організацією подорожжя та відпочинку, оскільки користування послугами професійних туристичних бюро значно підвищує їхню вартість та прирівнює її до вартості закордонного туру з системою allinclusive.

Недостатня популярність внутрішнього туризму, як і велика кількість неорганізованих (самодіяльних) подорожжя у туристично-рекреаційних цілях, пояснюється як незначним попитом за високого рівня цін, так і слабкою диверсифікацією пропонованого продукту. Слаборозвинута інфраструктура (59%) та занижений рівень сервісу (55%) – це результат характеристики внутрішнього туризму за результатами опитування українців [5]. Низька якість організації відпочинку «преміумсегмент», відсутність розвитку туризму економклас – все це негативно характеризує українську туристичну індустрію та зумовлює заміщення внутрішнього туризму виїзним.

Невміння впроваджувати інновації в туризмі, консервативність туристичного бізнесу стримують розвиток галузі, який вимагає формування відповідних послуг, що мають певну якість та конкурентоспроможність. Наприклад, багато підприємців завищують вартість нових туристичних програм, що демотивує туристів щодо придбання послуги та погіршує весь процес впровадження туристичної інновації.

У цілому економіка України має достатню інноваційність, яка досить нешвидко реалізується в індустрії туризму та гостинності. Попри зростання кількості внутрішніх туристів за п'ять років, їхня частка у кількості розміщених осіб збільшується значно нижчими темпами – 25% (табл. 1). Так, проблеми з інноваційністю мають як туристичні фірми, так і організації готельного сервісу.

Співвідношення туристів у середині країни та відправлених за кордон демонструє наочні диспропорції. У 2018 році воно стало значно менш збалансованим (1:7,6 у 2018 р. у порівнянні з 1:6,1 у 2014 р.) в умовах наявного різновиду в плані туристичних ресурсів країни. Динаміка співвідношення видів туризму демонструє, що рівень інноваційності в туристичному бізнесі залишається досить низьким, хоча й помірно зростає. Так кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності України зросла: внутрішніх туристів на 41,5%, іноземних – у 4,5 раза.

Головною причиною вважаємо рівень інноваційної активності в даному секторі економіки. На ринку України присутні великі туроператори, які працюють переважно на сегменті виїзного туризму. Відсутні повноцінні пакетні тури з транспортуванням, трансфером, проживанням, харчуванням на українських курортах. Саме це не дозволяє переорієнтувати туристів з самостійного відпочинку на організований. Туроператори не розширюють асортимент турпродуктів, не пропонують бюджетні тури з трансфером, наприклад, чартерних залізничних перевезень, що сформувало би доступний відпочинок в країні для широкої аудиторії населення. З роками така практика пакетних турів призведе до зниження вартості відпочинку на українських курортах, а також стане гарантією підвищення якості туристичних послуг.

Таблиця 1 Динаміка показників туризму в середині України з позиції пропозиції

Показники	Роки					2018 р. у % до 2014 р.
	2014	2015	2016	2017	2018	
<i>Кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності в Україні, тис. осіб</i>						
Усього туристів	2425,089	2019,576	2549,606	2806,426	4557,447	187,9
з них виїзні	2085,273	1647,39	2060,974	2289,854	4024,703	193,0
в'їзні (іноземні)	17,07	15,159	35,071	39,605	75,945	4,5 р.
внутрішні	322,746	357,027	453,561	476,967	456,799	141,5
Співвідношення організації туризму в середині країни з туризмом за кордон	1:6,1	1:4,4	1:4,2	1:4,4	1:7,6	-
<i>Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщення, тис. осіб</i>						
Усього	5423,9	5779,96	6544,8	6661,2	7006,2	129,2
з них внутрішні туристи	4872,4	5114,1	5681,1	5836,7	6088,3	125,0
в'їзні туристи	551,5	665,8	863,7	824,5	917,9	166,4
<i>Загальні туристичні витрати в середині країни, млрд грн</i>						
Усього	74,2	93,8	112,7	140,1	159,2	2,2 р.
з них внутрішніх туристів	50,6	63,6	75,2	94,4	105,4	2,1 р.
в'їзних туристів	23,6	30,3	37,5	45,7	53,8	2,3 р.
<i>Обсяг надходжень від сплати туристичного збору, млн грн</i>						
Усього	24,767	37,126	54,095	70,235	90,726	3,7 р.

Джерело: розраховано та складено за даними [1, 6, 7, 9]

Розглядаючи шляхи вирішення даних проблем, на нашу думку, слід особливу увагу приділити сприянню розвитку регіонального туризму, особливо в сільській місцевості. На думку М. Маліка [12], сільський зелений туризм містить значний потенціал як фактор сприяння розвитку сільських територій, являючи собою засіб самозайнятості підприємницько активної частини місцевих жителів. Однак, необхідно вказати на той факт, що переорієнтація селянських господарств на неаграрний спосіб підприємницької діяльності буде відбуватися досить повільно, та не в усіх випадках однаково ефективно. У цьому аспекті ми погоджуємося із думкою С. Кальченко [10] щодо необхідності включення заходів відносно підтримки розвитку туристичної діяльності в малих формах сільського підприємництва до складових відповідних регіональних програм.

Висновки. У статті досліджено сучасний стан та особливості функціонування сфери туризму в Україні. Зазначається, що індустрія внутрішнього туризму та гостинності це та галузь, якій притаманні характеристики макроекономічного мультиплікатора. Сформульовано основні стримувальні фактори для розвитку внутрішнього туризму в Україні. Доведено, що в Україні є суперечність між високим соціально-

економічним значенням сфери в'їзного і внутрішнього туризму та недостатнім рівнем її розвитку в регіонах України, що й обумовлює необхідність дослідження сучасного стану та формування обґрунтованих напрямків ефективного розвитку даних видів туризму в Україні.

Зазначається, що в Україні внутрішній туризм не активно набуває популярності. Доведено, що невміння впроваджувати інновації в туризмі, консервативність туристичного бізнесу стримують розвиток галузі, який вимагає формування відповідних послуг, що мають певну якість та конкурентоспроможність. Вказується, що співвідношення туристів у середині країни та відправлених за кордон демонструє наочні диспропорції. Зазначається факт відсутності повноцінних пакетних турів з транспортуванням, трансфертом, проживанням, харчуванням на українських курортах. Саме це не дозволяє переорієнтувати туристів з самостійного відпочинку на організований. Наголошується, що туроператори не розширюють асортимент туристичних продуктів, не пропонують бюджетні тури з трансфертом, наприклад чартерних залізничних перевезень, що сформувало би доступний відпочинок в країні для широкої аудиторії населення.

Література:

1. Світовий атлас даних. URL https://knoema.ru/atlas/Весь_мир/Туризм (дата звернення 02.04.2020).
2. World Tourism Barometer. URL <https://www.unwto.org/publication/unwto-world-tourism-barometer-and-statistical-annex-may-2019> (дата звернення 02.04.2020).
3. UNWTO Tourism Highlights 2018 Edition. URL <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876> (дата звернення 02.04.2020).

4. Время отдыхать. URL <https://www.picodi.com/ua/mozhna-deshevshe/vremya-otdyhat> (дата звернення 02.04.2020).
5. Лови момент: как восстанавливался туристический рынок в 2017-ом, и кто в лидерах. URL <https://delo.ua/lifestyle/lovi-moment-kak-vosstanavlivalsja-turisticheskij-337240/> (дата звернення 02.04.2020).
6. Туризм /Туристична діяльність в Україні у 2018 році. URL <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 02.04.2020).
7. Туризм / Колективні засоби розміщування в Україні. URL <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 02.04.2020).
8. Туризм. Аналітика та статистика / Туристичні потоки 2015 – 2018 /Департамент туризму та курортів. М-во розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL <https://www.me.gov.ua/> (дата звернення 02.04.2020).
9. Туризм. Аналітика та статистика / Довідка по показникам 2018 року /Департамент туризму та курортів. М-во розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL <https://www.me.gov.ua/> (дата звернення 02.02.2020).
10. Кальченко С. В., Демко В. С. Стратегічні напрямки розвитку туристичної галузі в Запорізькій області. *Збірник наукових праць ТДАТУ (економічні науки)*. 2019. №1. С.121-128. <https://doi.org/10.31388/2519-884X-2019-39-115-121>
11. Куліш І. М. Екологічний туризм як чинник розвитку сільських територій України. *Економіка АПК*. 2013. № 2. С. 80-82.
12. Малік М. Й., Мамчур В. А. Самозайнятість та розвиток несільськогосподарського підприємництва на селі. *Економіка АПК*. 2019. №4. С. 39-43. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904039>
13. Пугач Н. А. Інформаційно-консультаційне забезпечення розвитку сільського туризму. *Економіка АПК*. 2014. № 9. С. 86-89.
14. Ганділова С. Т. К. Туризм та економічний розвиток: аналіз й оцінка взаємозв'язку. *Економічний часопис-XXI*. 2018. №174(11-12). С.29-32. <https://doi.org/10.21003/ea.V174-05>.

References:

1. Svitovyy atlas danykh (2020). Retrieved from: <https://knoema.ru/atlas/Весь мир/Туризм>.
2. World Tourism Barometer (2019). Retrieved from: <https://www.unwto.org/publication/unwto-world-tourism-barometer-and-statistical-annex-may-2019>.
3. UNWTO Tourism Highlights 2018 Edition (2019). Retrieved from: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876>.
4. Time to relax (2019). Retrieved from: <https://www.picodi.com/ua/mozhna-deshevshe/vremya-otdyhat>.
5. Catch the moment: how did the tourist market in 2017 recover and who in the leaders (2019). Retrieved from: <https://delo.ua/lifestyle/lovi-moment-kak-vosstanavlivalsja-turisticheskij-337240/>.
6. Tourism in Ukraine in 2018 (2019). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Collective accommodation in Ukraine (2019). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Tourism. Analytics and Statistics / Tourist Flows 2015 - 2018 (2019). Department of Tourism and Resorts. Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine], Retrieved from: <https://www.me.gov.ua/>.
9. Tourism. Analytics and Statistics / 2018 Indicator Reference / Department of Tourism and Resorts. (2019) Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine. Retrieved from: <https://www.me.gov.ua/>.
10. Kal'chenko, S.V., Demko, V.S. (2019). Strategic directions of tourism industry development in Zaporizhzhya region. *Proceedings of the TDAU (Economic Sciences)*, 1, 121-128. <https://doi.org/10.31388/2519-884X-2019-39-115-121> [in Ukrainian].
11. Kulish, I. M. (2013). 'Ecological tourism as a factor of development of rural territories of Ukraine'. *APK economy*, 2, 80-85. [in Ukrainian].
12. Malik, M. I. & Mamchur, V. A. (2019). Self-employment and development of non-agricultural entrepreneurship in rural areas. *APK economy*, 4, 39-46. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904039> [in Ukrainian].
13. Pugach, N. A. (2014). Information and consulting support for the development of rural tourism. *APK economy*, 9, 86-91. [in Ukrainian].
14. Gandilova, S.T.K. (2018). Tourism and economic development: analysis and evaluation of interconnections. *Economic Journal-XXI*, 174 (11-12), 29-32. <https://doi.org/10.21003/ea.V174-05>.

